De Levende Natuur 101 (6):182-185 (2000)

Het binnenstedelijke

Wat betekent natuur in de stad voor mensen? Om hier achter te komen kunnen verschillende wegen bewandeld worden. De eerste weg is die van het belevingsonderzoek: mensen vragen hoe ze stadsnatuur waarnemen en waarderen en welke emoties en associaties deze natuur bij hen oproept. Om reacties te ontlokken wordt hierbij meestal gebruik gemaakt van afbeeldingen of beschrijvingen van plekken en gebieden waar mensen al dan niet mee bekend zijn. Een andere manier om meer inzicht te krijgen in de betekenis van stadsnatuur is door te inventariseren of en in hoeverre mensen daadwerkelijk gebruik maken van stadsnatuur, bijvoorbeeld door er te wandelen of sporten. Dergelijke gebruiksinventarisaties zijn meestal gebaseerd op globale inschattingen van omwonenden, maar soms wordt ook gebruik gemaakt van preciezere methoden zoals dagboeknotities of observaties ter plekke. Een laatste, nog wat minder bekende manier om de betekenis van natuur in de stad voor mensen te achterhalen is door te kijken naar de "harde" consequenties die de aanwezigheid van stadsnatuur kan hebben voor de fysieke en psychische gezondheid van mensen. Hierbij vergelijkt men de gezondheidstoestand van groepen mensen die veel tijd doorbrengen in natuurlijke omgevingen met de gezondheidstoestand van mensen die geen of minder tijd doorbrengen in natuurlijke omgevingen.

Agnes van den Berg
& Sjerp de Vries

Om de betekenis van natuur in de stad te kunnen vaststellen is het noodzakelijk dat de belevings-, gebruiks- en gezondheidswaarden van natuur in de stad worden vergeleken met die van alternatieve omgevingen. Bij natuur in de stad zijn er dan twee vergelijkingsmogelijkheden. De betekenis van stedelijke omgevingen met natuur kan worden vergeleken met de betekenis van stedelijke omgevingen zonder natuur. Ook kan de betekenis van natuur in de stad worden vergeleken met de betekenis van natuur buiten de stad. Het ligt voor de hand dat deze vergelijkingen verschillende conclusies zullen opleveren. Wanneer we ons een stad zonder natuur voorstellen, een desolate stenen massa met eindeloze betonblokken en asfaltlagen, zullen we al snel concluderen dat natuur in de stad heel erg veel voor ons betekent. Wanneer we ons de uitgestrektheid van grote natuurgebieden en de vrijheid van strand en zee voor de geest halen, dan moeten we ook wel weer toegeven dat het buurtpark in onze wijk niet het paradijs op aarde is. Om een zo genuanceerd mogelijk beeld te schetsen van de betekenis van stadsnatuur zullen we in deze bijdrage steeds proberen om beide vergelijkingen aan bod te laten komen.

Beleving

Uit onderzoek naar de beleving van afbeeldingen van stedelijke omgevingen met en zonder natuurlijke elementen blijkt dat over de hele wereld vrijwel iedereen een stedelijke omgeving met natuur positiever waardeert dan een stedelijke omgeving zonder natuur. Zo worden straten met bomen bijvoorbeeld aantrekkelijker gevonden dan straten zonder bomen (Sheets & Manzer, 1991), en worden woonwijken met water aantrekkelijker gevonden dan woonwijken zonder water (van den Berg, 1999a). Ook onderzoek naar de kwaliteit van de woonomgeving heeft keer op keer aangetoond dat de aanwezigheid van groen door bewoners zeer belangrijk wordt gevonden, belangrijker nog dan parkeerplaatsen voor de deur of de aanwezigheid van winkels (Wassenberg, 1994). Uit een recente landelijke enquête blijkt dat mensen zelfs bereid zijn om bedrijfsgebouwen, wegen en/of woningen in te leveren in ruil voor meer groen, zoals parken, in hun directe woonomgeving (Reneman et al., 1999).

Vergeleken met stedelijke omgevingen zonder natuur is het dus overduidelijk dat de aanwezigheid van groen in de stad een hoge belevingswaarde heeft voor mensen. Alle soorten groen, ook plantsoentjes, worden positief gewaardeerd, maar sommige typen groen, zoals parkachtige groenvoorzieningen met elementen zoals boomgroepen, slingerende paden, waterpartijen en glooiende grasvelden blijken een hogere visuele kwaliteit te hebben dan andere. Wanneer mensen gedwongen moeten kiezen, blijken ze bomen, struiken, en bloemperken verspreid over de hele stad te prefereren boven parken op een paar plekken in de stad (de Boer & Visschedijk, 1994). Uit een onderzoek onder Amerikaanse stadsbewoners bleek verder dat er geen enkel verband bestond tussen de oppervlakte van openbare groenvoorzieningen en de voorkeur voor deze voorzieningen (Talbot & Kaplan, 1986).

De aanwezigheid en visuele kwaliteit, en niet zozeer het aantal vierkante meters, zijn het meest bepalend voor de belevingswaarde van openbare groenvoorzieningen.

De Levende Natuur 101 (6):182-185 (2000)

buitengevoel



Stad zonder natuur: een desolate steenmassa.



Stad met 'natuur': zelfs een klein beetje groen doet wonderen!

Wat betreft de visuele kwaliteit lijken er wel enige verschillen te bestaan tussen mensen uit lagere en hogere sociaal-economische klassen. Mensen uit hogere sociaal-economische klassen geven de voorkeur aan spontane, minder verzorgde, natuur, terwijl mensen uit lagere klassen verzorgde natuur minstens zo aantrekkelijk vinden (van den Berg, 1999b).

Aangezien de meeste belevingsonderzoeken zich richten op ofwel natuur in de stad, ofwel natuur buiten de stad, is er naar verhouding weinig bekend over de relatieve waardering van natuur in de stad versus natuur buiten de stad. Recentelijk is echter in het kader van de "Operatie Boomhut" een grootschalige schriftelijke enquête uitgevoerd waarin voorkeuren voor verschillende vormen van binnen- en buitenstedelijke natuur met elkaar zijn vergeleken (Reneman et al., 1999). Uit deze enquête blijkt dat "parken in stad en dorp" over het algemeen ongeveer even hoog worden gewaardeerd als "kleinschalig akker- en weideland", "rivieren met uiterwaarden", en "landgoederen of buitenplaatsen". "Parken in stad en dorp" worden daarentegen beduidend minder gewaardeerd dan "bossen", "zee, strand en duinen", "meren en plassen", en "heuvellandschap", terwijl ze weer duidelijk veel hoger scoren dan "grootschalig weideland" en "grootschalig akkerland". De bevinding dat natuur in de stad het qua belevingswaarde moet afleggen tegen "echte" natuur buiten de stad wordt bevestigd door onderzoek van De Boer & Visschedijk (1994), waarin meer dan de helft van de ondervraagden het oneens was met de stelling dat "Parken, bomen, struiken, bloemperken etc. in de stad belangrijker zijn dan bossen en natuurgebieden buiten de stad".

Volgens sommige onderzoekers kan de sterke voorkeur voor 'echte' natuur buiten de stad boven natuur in de stad worden verklaard doordat dit type natuur bepaalde, unieke belevingswaarden vertegenwoordigt die bijna per definitie niet van toepassing zijn op stadsnatuur (bijv. Lengkeek, 1994). Door de uitgestrektheid en afwezigheid van zichtbare menselijke invloeden biedt 'echte' natuur buiten de stad mensen de mogelijkheid om er even helemaal uit te zijn en niet herinnerd te worden aan dagelijkse zorgen en beslommeringen. Daarnaast activeert de aanblik van 'echte' natuur ons wezenlijke onbegrip van het menselijke bestaan. 'Echte' natuur laat ons ervaren hoe nietig we eigenlijk zijn, maar tegelijkertijd biedt ze troost en nieuwe energie omdat we zelf ook onderdeel uitmaken van het eeuwigdurende natuurlijke systeem en daarmee op een bepaalde manier altijd zullen blijven voortleven. Omdat de behoefte om er even helemaal uit te zijn en diepere betekenis te vinden sterker wordt naarmate een samenleving meer verstedelijkt en ontkerkelijkt, is het niet verwonderlijk dat juist in de moderne tijd de 'echte' natuur buiten de stad voor steeds meer mensen de functie van een nieuwe religie vervult.

Recreatie

Uit onderzoek blijkt dat stadsbewoners veelal gretig gebruik maken van openbare groenvoorzieningen wanneer deze in hun wijk aanwezig zijn (Wiggers & Gadet, 1996). Het groen in de directe woonomgeving is met name populair voor het maken van een ommetje, het spelen met de kinderen of het uitlaten van de hond (de Boer & Visschedijk, 1994). Ook de wat grootschaliger stadsparken worden frequent bezocht. Hier wordt minder vaak met de kinderen gespeeld of de hond uitgelaten, maar vaker gewandeld. Als reden voor het bezoek van binnenstedelijk groen wordt vaak het "even buiten zijn" genoemd. Ook fungeert het binnenstedelijke groen als "gratis" ontmoetingsruimte voor het onderhouden van sociale contacten.

De Levende Natuur 101 (6):182-185 (2000)

Vanaf de jaren vijftig zijn vele pogingen ondernomen om kwantitatieve en kwalitatieve normen op te stellen voor de aanleg van groen in woonwijken. Alhoewel het theoretisch gezien inderdaad zeer plausibel is dat de grootte en inrichting van openbare groenvoorzieningen van invloed zijn op het recreatief gebruik, is de effectiviteit van dergelijke groennormen nog nauwelijks getoetst. Meer algemeen is wel bekend dat groene gebieden eerder worden gekozen voor recreatieve activiteiten zoals wandelen, fietsen, zonnen en luieren dan meer stedelijke omgevingen (CBS, 1997). Dit betekent echter niet dat stadsbewoners in wijken met weinig of geen nabijgelegen groenvoorzieningen gedwongen thuis achter de gordijnen blijven zitten. Bewoners van deze wijken ondernemen ongeveer dezelfde recreatieactiviteiten in dezelfde mate als bewoners uit vergelijkbare bevolkingsgroepen in groene wijken, maar gebruiken hier vaker een verder weggelegen locatie voor (de Vries, 1999). Dit leidt tot een grotere mobiliteit. Dat de grotere afgelegde afstand de deelnamefrequentie niet sterk nadelig beïnvloedt, heeft waarschijnlijk te maken met het gering blijvende aandeel van openluchtrecreatie in het totale vrijetijdsbudget, zowel qua tijd als qua geld. Zo blijkt uit onderzoek van het SCP dat Nederlanders gemiddeld ongeveer slechts een uur per week aan openluchtrecreatie besteden.

Wanneer het gaat om de keuze om binnen of buiten de stad te recreëren, dan laten meerdere onderzoeken zien dat binnen- en buitenstedelijk groen hun eigen functie hebben (de Boer & Visschedijk, 1994; Wiggers & Gadet, 1996). Stadsgroen wordt frequenter, maar korter bezocht. Dit bezoek vindt ook in sterkere mate plaats op dagen waarop men over weinig (aaneengesloten) vrije tijd beschikt. Als we kijken naar de motieven voor het bezoek, dan zijn de overeenkomsten echter zeer groot. Genieten van de natuur scoort bij beide typen groen erg hoog. Het belangrijkste verschil lijkt samen te hangen met de beschikbare tijd: stadsgroen wordt vaker voor het even een luchtje scheppen/naar buiten gaan gebruikt. Verder heeft het buitenstedelijke groen in mindere mate een sociale functie, in de zin van anderen ontmoeten: men gaat hier vaker al in gezelschap heen.

Het belang van diversiteit aan groenvoorzieningen wordt ondersteund door de bevinding dat er verschillen bestaan tussen gebruikersgroepen in de behoefte aan groenvoorzieningen. Terwijl bijvoorbeeld zowel jongeren als ouderen in absolute zin weinig bezoeken aan groene gebieden brengen, maken ouderen relatief veel gebruik van wijkgroen, terwijl jongeren relatief meer gebruik maken van stadsparken en bos- en natuurgebieden (de Vries, 1999). Jongeren hebben bovendien een gevarieerder activiteitenpatroon, met per activiteit veelal een niet zo hoge deelnamefrequentie; ouderen lijken zich vaker terug te trekken op een paar "kernactiviteiten" (veelal wandelen en/of fietsen) die ze met een hoge frequentie ondernemen. Verder lijken oudere bevolkingsgroepen relatief sterker op de natuur zelf gericht te zijn, terwijl jongere bevolkingsgroepen vaker afleiding en rust als motief noemen (de Vries, 1999). Voor jongeren, en misschien vooral stedelijke jongeren, heeft groen meer een decorfunctie (Wiggers & Gadet, 1996).

Voor allochtonen hebben groene gebieden in belangrijke mate een sociale functie: men ontmoet er mensen met dezelfde etnische achtergrond. Gebieden met veel mogelijkheden voor sociaal contact, zoals woonomgevingsgroen, (stads)parken, zee en strand, en recreatiegebieden zijn dan ook relatief belangrijk voor deze groepen. Het picknicken of barbecuen in deze gebieden is, vooral onder Turken en Marokkanen, een geliefde bezigheid. Bos- en natuurgebieden, maar vooral het agrarisch gebied, lijken minder populair dan onder de autochtone bevolking (Jókövi, 2000). Er zijn (kwalitatieve) aanwijzingen dat de tweede generatie allochtonen in sommige opzichten een meer autochtoon vrijetijdsbestedingspatroon vertoont dan de eerste generatie. In welke mate dit het geval is, is echter (nog) niet bekend.

Gezondheid

Groen in de woonomgeving wordt niet alleen hoog gewaardeerd en intensief gebruikt, de aanwezigheid van groen is ook positief gerelateerd aan gezondheid. Dit blijkt uit recent onderzoek waarin een koppeling werd gelegd tussen een omvangrijk databestand met gezondheidsgegevens uit huisartsenpraktijken en ruimtelijke bestanden met landschappelijke kenmerken. Voor elke 10% meer groen in de woonomgeving bleek het aantal gezondheidsklachten dat in een periode van twee weken werd gerapporteerd te dalen met 0,15 per inwoner (de Vries et al., in druk). Tot nu toe hebben onderzoekers nog weinig inzicht in het mechanisme achter de positieve relatie tussen natuur en gezondheid. In ieder geval lijkt het niet zo te zijn dat mensen het groen ook daadwerkelijk moeten gebruiken om er gezonder van te worden. Uit onderzoek blijkt namelijk dat blootstelling aan groen op zich al een positief effect op de fysieke en psychische gezondheid kan hebben. Zo is in de Verenigde Staten aangetoond dat patiënten in ziekenhuiskamers met uitzicht op bomen sneller herstelden na een operatie dan patiënten in kamers die uitkeken op een stenen muur (Ulrich, 1984). Recent experimenteel onderzoek biedt bovendien ondersteuning voor het belang van natuur voor de psychische gezondheid. Proefpersonen die keken naar een video van een wandeling door natuur herstelden sneller van de stress die werd opgeroepen door het kijken naar een enge film dan proefpersonen die keken naar een video van een wandeling door een stedelijke omgeving zonder groen (van den Berg & van der Wulp, 2000).

Wanneer het gaat om gezondheidsaspecten, dan zijn er enige aanwijzingen dat de kwantiteit van groenvoorzieningen in de woonomgeving belangrijker is dan de kwaliteit. In het onderzoek van De Vries et al. (in druk), waarin een relatie tussen hoeveelheid groen in de woonomgeving en gezondheidsklachten werd gevonden, leverde een onderscheid tussen stedelijk groen, agrarisch gebied en 'echte' natuur (bos, hei, duinen etc.) bijvoorbeeld niets op. Ook in andere onderzoeken zijn tot nu toe niet of nauwelijks verschillen in gezondheidseffecten tussen verschillende typen natuur gevonden. Een wandeling door een stadspark heeft bijvoorbeeld ongeveer dezelfde effecten op het herstel van stress als een trektocht door de wildernis.



Positieve en negatieve bevindingen

Samenvattend kan worden gesteld dat er bewijs, dan wel sterke aanwijzingen zijn dat de aanwezigheid van groen in steden een zeer positieve betekenis heeft voor stadsbewoners. Deze positieve betekenis

De Levende Natuur 101 (6):182-185 (2000)

wordt het meest duidelijk wanneer stedelijke omgevingen met groen worden vergeleken met stedelijke omgevingen zonder groen. Dan blijkt dat groen in de woonomgeving niet alleen positief wordt beleefd, maar ook intensief wordt gebruikt voor recreatie, waardoor het aantal autoritten naar verder weggelegen natuurgebieden wordt beperkt. Bovendien is recent gebleken dat de aanwezigheid van groen in de woonomgeving de fysieke en psychische gezondheid kan bevorderen. Voor recreatie en gezondheid moet het groen in de stad echter wel een redelijk oppervlak beslaan. Voor recreatie geldt dit per gebied, terwijl voor de gezondheid de totale oppervlakte aan groen in de woonomgeving belangrijk lijkt. Voor de belevingswaarde zijn bovendien kwaliteitsaspecten zeer belangrijk.

Vergeleken met natuur buiten de stad komt de positieve betekenis van natuur in de stad misschien iets minder sterk, maar toch nog steeds overtuigend naar voren. Weliswaar moet het stedelijk groen het qua belevingswaarde afleggen tegen bossen, duinen, meren en heuvels buiten de stad, maar daar staat tegenover dat stadsparken aantrekkelijker worden gevonden dan agrarische landschappen.



Bovendien wordt het binnenstedelijk groen wel intensiever gebruikt dan het buitenstedelijk groen, en lijkt het vooralsnog even goed voor de gezondheid.

Een kanttekening die bij deze bevindingen kan worden geplaatst, is dat natuur in de stad ook aanwijsbaar negatieve gevolgen kan hebben. Zo roepen openbare groenvoorzieningen soms gevoelens van fysieke en sociale onveiligheid op, met name in wijken met veel criminaliteit (Hull & Harvey, 1989). En iedereen weet dat bepaalde diersoorten, zoals ratten en duiven, in de stad voor veel overlast kunnen zorgen. Ook ten aanzien van gezondheid is het niet uitgesloten dat natuur in de stad soms negatieve gevolgen heeft. Momenteel wordt bijvoorbeeld onderzocht in hoeverre er een verband bestaat tussen de aanwezigheid van natuur in de stad en het aantal gevallen van de ziekte van Lyme. Natuur in de stad kan ook leiden tot meer hooikoortsklachten en andere allergische reacties bij omwonenden. Met betrekking tot dergelijke gezondheidseffecten is door ecologen geopperd dat vooral de aanleg van wat ruigere stedelijke natuurgebieden die in verbinding staan met natuur buiten de stad in de toekomst gezondheidsrisico's met zich mee kan brengen. In de ruigere natuur ontwikkelen en verbreiden sommige plagen en ziekten zich met meer gemak.

Conclusie

De strekking van ons verhaal is echter dat groen binnen de stad de leefbaarheid vergroot. Alhoewel stadsnatuur ook negatieve consequenties kan hebben voor omwonenden, heeft het toch overwegend een positieve betekenis voor de stadsbewoners. Gelukkig begint de grote betekenis van natuur voor mensen ook post te vatten in het beleid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de titel van de zojuist uitgekomen nota voor het natuurbeleid: "Natuur voor mensen, mensen voor natuur". We zijn het dan ook van harte eens met het volgende citaat uit deze nota: "Investeren in natuur is belangrijk voor de natuur zelf, maar ook voor het welzijn van de mens". Maar dan moet er natuurlijk wel worden geïnvesteerd in een breed beleggingspakket, waarin zowel natuur in als natuur buiten de stad zijn opgenomen. Op basis van dit betoog kan worden verwacht dat dit vanuit het oogpunt van het welzijn van de mens uiteindelijk het meeste rendement op zal leveren.

Literatuur

Berg, A.E. van den, 1999a. Effecten van bebouwing en water op de beleving van fietsroutes door het landelijk gebied. Digitaal rapport. DLO-Staring Centrum, Wageningen.

Berg, A.E. van den, 1999b. Individual differences in the aesthetic evaluation of natural landscapes. Dissertatiereeks Kurt Lewin Instituut 1999-4. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.

Berg, A.E. van den & N. van der Wulp, 2000. Environmental preference and restoration: (How) are they related? Aangeboden ter publicatie.

Boer, T. de & P. Visschedijk, 1994. Gebruik en waardering van binnen- en buitenstedelijk groen. IBN-rapport 109. DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen.

CBS, 1997. Dagrecreatie 1995/'96. CBS, Voorburg/Heerlen.

Hull, R.B. & A. Harvey, 1989. Explaining the emotion people experience in suburban parks. Environment and Behaviour 21: 323-345.

Jókövi, M., 2000. Recreatie van Turken, Marokkanen en Surinamers in Rotterdam en Amsterdam. Alterra-rapport 3. Alterra, Wageningen.

Lengkeek, J., 1994. Een meervoudige werkelijkheid: Een sociologisch-filosofisch essay over het collectieve belang van recreatie en toerisme. Landbouw Universiteit, Werkgroep Recreatie, Wageningen.

Reneman, D., M. Visser, E. Edelmann & B. Mors, 1999. Mensenwensen: De wensen van Nederlanders ten aanzien van groen en natuur in de leefomgeving (Operatie Boomhut reeks 6). INTOMART/Staring Centrum, Hilversum/Wageningen.

Sheets, V.L. & C.D. Manzer, 1991. Affect, cognition and urban vegetation: Some effects of adding trees along city streets. Environment and Behaviour 3: 285-304.

Talbot, J.F. & R. Kaplan, 1986. Judging the sizes of urban open areas: Is bigger always better? Landscape Journal 5: 83-92.

Ulrich, R.S., 1984. View through a window may influence recovery from surgery. Science 224: 420-421.

Vries, S. de, 1999. Vraag naar natuurgebonden recreatie in kaart gebracht; inclusief een ruimtelijke confrontatie met het lokale aanbod (SC-rapport 674/Operatie Boomhut reeks 11). DLO-Staring Centrum, Wageningen.

Vries, S. de, R. Verheij & P. Groenewegen, in druk. Natuur en gezondheid: een verkennend onderzoek naar de relatie tussen volksgezondheid en groen in de leefomgeving. Mens & Maatschappij.

Wassenberg, F.A.G., 1994. Woonwensen en realisatie van VINEX-locaties in de Randstad. Onderzoeksinstituut OTB, Delft.

Wiggers, R. & J. Gadet, 1996. Het grote groenonderzoek: Het bezoek aan en gebruik van parken, recreatiegebieden en groen in de woonomgeving in Amsterdam. Stedelijk Beheer, Amsterdam.

Summary

Perception of urban nature by people

This article discusses the importance of urban nature from the perspective of people and their needs and desires. Drawing upon research on landscape preference and landscape use, as well as research on health benefits of nature, it is argued that urban nature is of essential importance to urban citizens. Although urban nature may have some negative health and safety consequences, its positive consequences stand out both when urban nature is compared to urban environments without nature, and when it is compared to natural environments outside the city.

Dr. A.E. van den Berg & Dr. S. de Vries
Alterra, afd. Landschap & Ruimtegebruik
Postbus 47
6700 AA Wageningen
e-mail: a.e.vandenberg@alterra.wag-ur.nl